

Кукалець М. В., к.пед.н., професор, Кукалець М. М. ст. викладач, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПІДГОТОВКА УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСВОЄННЯ ЗНАТЬ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Центральною проблемою сучасної педагогіки, як і раніше, залишаються пошуки факторів підвищення рівня знань учнів, зміцнення їх умінь і навичок. У кожную епоху вчені намагалися розв'язати її по-своєму, виходячи з надбань попередніх поколінь, та з соціально-економічних умов держави. В останні десятиріччя вчені значну увагу приділяють технологіям навчання, які сприяють формуванню стійких пізнавальних інтересів, оптимізації навчально-виховного процесу, вибору найбільш ефективних форм, методів і прийомів.

Важливим фактором підвищення рівня знань багато поколінь дидактик вважали мотиви навчання. Їх розглядали з різних позицій. Відомий педагог Я. А. Коменський підкреслював, що сприймання починається з відчуття, через уміле використання наочності. Такої ж думки дотримувалися такі педагоги як: Й. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, Ф. Фребель, М. Монтессорі, О. Декролі. Вони наголошували, що будь-який процес пізнання йде від чуттєвих сприймань і уявлень до виразних понять.

Пошуки ефективних технологій навчання пов'язували із типом уроку, його структурою, зі змістом навального матеріалу (внутрішній аспект), із віковими особливостями учнів, навчальною базою, рівнем підготовки вчителя (зовнішній аспект).

Стимулювання до навчання, на думку В. О. Онищука, здійснюється через актуалізацію і мотивацію навчання, що широко використовується на сучасному уроці як обов'язковий структурний елемент. Також значну увагу приділяє педагогічному керівництву навчальним процесом, сутність якого полягає у забезпеченні активної пізнавальної роботи дітей, в умілому поєднанні методів і методичних прийомів з проблемним викладом, розв'язанням пізнавальних задач [1, с. 88].

Уперше навчальна ситуація описується відомим вченим М. А. Даниловим у «Дидактиці середньої школи». Вчений вважає, що навчання на уроці проходить через навчальні ситуації, які є структурним елементом уроку, дає визначення навчальної ситуації як диференційованої частини уроку, що включає комплекс умов необхідних для одержання обмежених, специфічних результатів. Разом з тим пропонує виділити три види навчальних ситуацій, залежно від підходу до організації пізнавального процесу. У будь-якій ситуації основну роль відводить учителям: чи в розгортанні процесу, чи в

попередній підготовці до уроку. Роль вчителя і рівень самостійності учнів залежить від розгортання навчальної ситуації [2, с. 197]. Це визначення не викликає сумнівів щодо правильності. Однак у ньому не закладено сутності навчальної ситуації як ядра збудження інтересу до знань, як фактора доведення їх необхідності. Автор розглядає навчальну ситуацію не як спонукальний елемент, а як наслідок його

Навчальні ситуації з точки зору шкільної психології розглядали такі відомі вчені як: Г. С. Костюк, М. В. Ричик та Г. А. Балл. Вони провели дослідження з проблем використання навчальних ситуацій, які в основному були спрямовані на вивчення організації навчальної діяльності з учнями початкових класів.

Навчальна ситуація за визначенням Г. С. Костюка, це єдність педагогічних факторів, які складають на даному відрізку навчального процесу об'єкт, стимул і умови учіння як системи дій учнів з навчальним матеріалом. Також він виділяє індивідуальні ситуації учіння як суб'єктивну проекцію навчальної ситуації, що виникають в результаті її сприйняття і осмислення окремими учнями. Вчений вважає, що побудова навчального процесу повинна розглядатися в тісній єдності з аналізом навчальних ситуацій. Разом з тим наголошує, що створена навчальна ситуація повинна мати структуру, розраховану на різні шляхи суб'єктивного сприймання і осмислення. При цьому кожен з суб'єктивних шляхів повинен створити деякий єдиний, загальний смисл, на основі якого в мисленні кожного учня формується певні компетентності [3, с. 94].

Методам підготовки учнів до сприймання нового навчального матеріалу через систему дій перед вивченням, приділяли значну увагу Г. А. Балл і М. В. Ричик. Вони вважали, що уроки, які моделюються через підготовчі елементи, повинні бути досить складними за внутрішньою структурою. Розраховані на різні шляхи суб'єктивного сприймання і осмислення. При цьому кожен із шляхів повинен відтворювати деякий єдиний, загальний смисл, на основі якого в мисленні кожного учня формується бажаний здобуток [4, с. 29].

М. А. Алексеева, аналізуючи мотиви пізнавальної діяльності, приходять до висновку, що серед багатьох мотивів, є певний спосіб організації навчальної діяльності учнів, коли в центрі уваги не засвоєння готових істин, а самостійні пошуки відповіді [5, с. 46].

Разом з тим треба зауважити, що праці багатьох вчених, які стосуються прийомів підготовки учнів до засвоєння нових знань, є значним вкладом у педагогічну теорію і практику, не вичерпують багатьох інших засобів у цьому напрямку.

Все це становить певну теоретичну базу для вчителя. Вивчивши і проаналізувавши її, він міг би звернути увагу на великі потенційні можливості підготовчого процесу. Разом з тим слід відмітити, що в наш

час цілий ряд теоретичних положень залишаються не використаними у практиці через те, що немає достатньо методичних рекомендацій і розробок на різних рівнях і з різних предметів. Тому переважна більшість учителів надає перевагу традиційним методикам, до яких вони і їхні учні звикли. Нові методи недостатньо розроблені, не вивчені і не узагальнені, а тому не використовуються, або використовуються дуже рідко.

Як показали наші спостереження, подачу нового навчального матеріалу більшість учителів розпочинає з педагогічних вправ, вступної бесіди, демонстрації наочності. Навчальна ситуація як засіб підготовки до засвоєння нових знань застосовується надзвичайно рідко. Напевно тому, що тема ця недостатньо розроблена в педагогіці, мало висвітлюється в літературі.

Наш підхід до проблеми полягає в тому, щоб використати здобутки дидактиків, психологів, методистів, власних підходів до процесу моделювання уроку, а також пошуку нових способів підготовки учнів до активної участі в навчальному процесі. У сучасній школі вже не досить логічного і послідовного викладу матеріалу, його потрібно змодельовати так, щоб максимально залучити учнів у навчальний процес.

Тому метою нашого дослідження є розширення і обґрунтування ефективності підготовки учнів до засвоєння нових знань засобами навчальних ситуацій в структурі сучасного уроку.

Під навчальною ситуацією ми розуміємо такий спосіб підготовки учнів до засвоєння знань, за допомогою якого доводимо необхідність останніх через їх теоретичне і практичне значення в системі навчального матеріалу.

Навчальна ситуація нагадує мотивацію навчальної діяльності, але не є її аналогом. Внаслідок уміло створеної навчальної ситуації формується мотивація, а потім уже визначаються тема, мета і завдання уроку.

За своєю сутністю навчальна ситуація повинна сприяти збудженню інтересу до знань, спонукати до пошукової навчальної діяльності і тим нагадує проблемну ситуацію. Після навчальної ситуації, як і після проблемної, може сформуватись мотивація. Однак надалі їхні функції розходяться. Проблемна ситуація – обов'язковий елемент проблемного уроку. Навчальна ж ситуація не пов'язана з якоюсь формою чи методом. Вона і сама може бути методом, якщо на неї покладене завдання підготовки учнів до самостійного засвоєння частини, або всього навчального матеріалу, визначеного темою уроку.

Досліджуючи значення підготовки учнів до засвоєння нових знань за допомогою навчальних ситуацій, ми переконались, що ефективність їх залежить в основному від майстерності вчителя створити і реалізувати їх.

Дотримуючись логічної послідовності, ми зупинимось на виявленні значення підготовки учнів до засвоєння знань засобами навчальних ситуацій.

Навчальна ситуація, як і проблемна, тісно пов'язана з навчальною задачею.

Навчальна ситуація – це психологічний, цілеспрямований стан зацікавлення учня. Задача – словесне оформлення виходу із ситуації через мету. Оскільки мета визначається спільно учителем і учнем, то досягнення її стає добровільним обов'язком, який беруть на себе учні або слухати й осмислювати матеріал, який їм викладає вчитель, або здійснювати пошукову роботу. Розв'язання задачі (процес досягнення мети) – другий ступінь матеріалізованої навчальної ситуації. В той час, як задача по відношенню до теми і змісту матеріалу повинна бути такою, що їм відповідає, то спосіб розв'язання задачі враховує інші чинники. Вони в основному залежать:

- від змісту навчального матеріалу;
- ступеня зв'язку (більш чи менш пов'язані за змістом) з попереднім матеріалом;
- обсягу навчального матеріалу;
- навчальної бази і вміння вчителя працювати тим чи іншим способом.

Якщо не враховувати хоч одного з названих чинників, розв'язання задачі (досягнення мети) буде або неможливим, або можливим за допомогою великих зусиль.

Експериментальна перевірка засвідчила, що знання, здобуті з послідовно зростаючою самостійністю учнів, міцніші, довго, або назавжди зберігаються в пам'яті. Разом з тим слід мати на вазі, що в деякій мірі програється в часі: знання набуваються повільніше, але вдосконалюються логічні прийоми, вміння порівнювати, аналізувати, класифікувати, визначати загальні та істотні ознаки предметів процесів та явищ.

1. Онищук В. А. Урок в современной школе : Пособие для учителей / В. А. Онищук. – М. : Просвещение, 1996. – 191 с.
2. М. А. Данилов М. А. Дидактика средней школы / М. А. Данилов, М. Н. Скаткин – М. : Просещение, 1975. – 302 с.
3. Костюк Г. С. Учебный материал и учебные ситуации : Психологические аспекты / Г. С. Костюк, Г. А. Балл. – К. : Рад. школа, 1986. – 143 с.
4. Ричик М. В. Психологические аспекты построения учебного материала / М. В. Ричик. – К. : Вища школа, 1981. – 52 с.
5. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів / М. І. Алексеева. – К. : Рад. школа, 1974. – 114 с.